

III. SELİM'İN TÜRK TOPÇULUĞUNA DAİR BİR HATT-I HUMAYUNU

Turgud Işıksal

Onsekizinci asrın ilk yarısında, Osmanlı imparatorluğunun garba nisbetle ne kadar geri kaldığını anlayan ve garbîleşmeye büyük bir temâyül gösteren ilk padişah III. Ahmed (1703-1730) dir. Bu padişah memleketine Avrupa kültürünün girmesi için devrin müsaâde ettiği nisbette bütün imkânlardan faydalanmış ve müteaddid ileri hareketlerin teşvikçisi olmuştur¹. Bu sebeble III. Ahmed devrinde ilk adım atılmış, onun ve etrafındakilerin feci akibetleri, devlet ricalini fena halde ürkütmesine rağmen, islâhat askeri sahada münferit ve kıyafetsiz olarak devam etmiştir².

Yapılan her muharebeden sonra yeniçerilerin işe yaramadığı daha vazih bir şekilde tezahür ediyor ve islâhat isteyenler gün geçtikçe çoğalıyordu. Bilhassa 1774 Küçük-Kaynarca muahedesiyle, 1791-1792 tarihinde akdolunan Zıştovi ve Yaş muahedeleriyle biten seferler, yeniçerilerin tâimli Avrupa askerine karşı koyamayacağını bir çok aklı başında devlet adamlarına göstermişti. Yeniçeriler ve bunların zabitleri de geriliklerini bizzat görerek, aczlerini açıkça itiraf ediyorlardı³.

¹ III. Ahmed, 1727 de üçyüz kadar talebeye Haydarpaşa çayırında Avrupa usulü yavaşık düzen ve silah talimi yaptırmaya başlattı. Bunlar için garp lisanlarından tercüme edilen kitaplar İbrahim Müteferrika matbaasında tab' edildi. O zamanlar her yeniliğe engel olan Yeniçeri ocağının, kendilerinden başka bir askeri kuvvetin varlığını tehlikeli bulduklarından, bu talimli askeri Patrona isyanını müteakib dağıtdıklarına dair *Ata tarihi*'nde (II, s. 156) bir kayıt mevcuttur. Aynı zamanda *Ata tarihi*'nde (III, s. 98) ve *Netayicü'l-vukuat* (İstanbul 1827 III, s. 9) da padişah ve devlet ricalinin bu talimli asker meselesini etrafınca düşüncüklerine dair malûmat vardır.

² Mustafa, *Netayicü'l vukuat*, III, s. 9

³ Cevdet, *Tarih*, İstanbul 1899, VI, s. 5

Sulh muahedesi yapılır yapılmaz Osmanlı ordusu İstanbul'a gelmeden, zamanın padişahı III. Selim, devlete daha iyi bir nizam vermek için, iş başında bulunan memurlara ve diğer sözü geçen adamlara, vaziyeti düzeltmek gayesiyle, ne yapmak icabettiğini bildirmeleri hususunda bir lâyiha vermelerini emretti⁴. Bunun üzerine devlet adamları hatta ecnebler, bilhassa Fransızlar⁵ vaziyeti düzeltmek için malî, iktisadî ve bilhassa askerî sahada Saray'a bir sürü lâyihalar ve takrirler yollamaya başladılar. Fakat bu ileri görüşlü padişahın teşebbüs ve icraatı, pek çok kimselerin şahsî menfaatlerini haleldar ettiğinden, III. Selim evvelâ tahtdan indirildi; sonra da şehid edildi. İşte aşağıda metnini verdiğimiz vesika, bu inkilâbçı padişahın askerî sahada, bilhassa topçuluğa verdiği ehemmiyeti göstermesi bakımından pek mühimdir. Mahiyeti itibarile bu vesika, zamanın Tophane ve Top arabacıları nâzırı olan Reşid Mustafa Efendi⁶ tarafından, sür'at toplarını islâh maksadile padişah III. Sultan Selim'e arzedilen bir takrirdir.

Vesikanın aslı Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğünde, Hatt-ı hümayun kısmında, 14553 numara ile kayıtlıdır. Eb'adı 36X21,5 cm. olup kenarları zamanın tesiri ile bozulduğundan, bu kısımlara isabet eden harflerin bâzıları kaybolmuştur. Bu sebeble kaybolan harflerin muhtemel okunuşu parantez içinde gösterilmiştir. Vesikada, birlikde sunulduğundan bahsedilen dört resim dahi, bugün mevcut değildir. Diğer taraftan vesikanın üzerinde otantik bir tarihte yoktur. Başvekâlet arşivi Tasnif heyeti tarafından, Hatt-ı hümayun fihristleri yazılırken bu vesikanın tarihi 1223 olarak tesbit edilip sonradan da hicri 1208 (1798 milâdi) şeklinde tashih olunmuştur.

Vesikanın üç kısımdan müteşekkil olduğunu görüyoruz :

1) Bu kısımda takrir sahibi Reşid Mustafa Efendi, rık'a yazısıyla meramını gayet açık, zamanımızın ifade şekline çok yakın olarak, aşağıdaki şekilde anlatmaktadır :

Tophâne-i âmire ve Hasköy kârhanesinde isağa olunan sür'at topları seksen beş ve seksen altı tarihinde isağa olundukda hofifce ve endamlı iken gittikçe endamını kalınca ve tûlünü ziyade

ederek bir kaç seneden berü isağa olunan sür'at topları ağır ve tûlü ziyade olarak dokuz kantar vezninde olup istimalinde üsret olduğundan (bizi)m sür'at topumuz ile Fransa ve İngiltere ve Nemçe'nin sür'at toplarının cem' ve hangisi isti'male elyakdır Topçubaşı Ağa ve d(ö)kücü başı ile (müz)akere olunduk da bizim sür'at topumuz kebir olup şâhi top makamına varmağla sür'at makamında istimalinde üsret olduğu (bed)idâr olup vezni dokuz kantar ve Fransa ve İngiltere'nin sür'at topları vezinleri beşer kantar ve Nemçe sür'at t(o)pu (ve)zni dört kantar on kıyye olup bizim sür'at topumuz kebir ve Nemçe'nin sür'at topu kısa olduğundan Fransa ile İngiltere (sür')at topları şahsen ve isti'mâlî eshel olup birbirine nisbet ile Fransa'nın sür'at topunu ve barut yatağına (gir)mi (o)tuz kıyye nühas zammı ile dahi kalınca olmasını istisvab etmeleriyle cümlesinin şekilleri bir kağıda resmolunup takdim olunmağla dört (a)ded sür'at toplarından hangisi irâde-i aliyye buyrulur ise fi-maabâd Kastamoni ve Ergani nühasından olvech ile isağa ve k(u)ndakları (da)hi ana muvafık inşa olunmak üzere ferman-ı âlileri ısdar buyrulur ise emr ü ferman devletlû saadetlû Sultanım hazretlerindir.

Zamanın adetine göre bu takrir sadrâzama verilmektedir.

2) Bu kısımda sadrâzam tarafından, padişaha hitaben kırmızı mürekkebe ile yazılı, «Reşid Mustafa Efendi kullarının takriridir» ibaresi bulunmaktadır ve bu ifade, takririn padişaha sunulduğunu bize göstermektedir.

3) Son kısım, Padişah tarafından kâğıdın en başına mâil olarak yazılan ve «Benim vezirim...» diye başlayan hatt-ı hümayundur. Bu hatt-ı hümayunun ifadesi gayet vazih ve açık olup, padişahın bu işle ne kadar yakından alâkadar olduğunu bize göstermektedir. Burada bahis mevzuu edilen Fransız tipi topların tercih edilmesinin bir sebebi de imparatorluğun garphlaşmada model olarak daima Fransa'yı örnek ittihaz etmesindedir⁷. Vesikada adı geçen Ali Râik Efendi ise, sabık defterdarlardan olup o zamanın Baruthane nazırındır⁸. Vesikanın bu kısmında şunlar yazılıdır :

⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 61

⁸ Kâmil Keleşci tasnifi, nr. 6618; Cevdet, *Tarih*, İstanbul 1309, IV, s. 3, VI, s. 10; M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, s. 550.

⁴ Cevdet, *Tarih*, İstanbul 1309, VI, s. 9

⁵ Aynı eser, VI, s. 42

⁶ Aynı eser, VI, s. 9, 61, 63

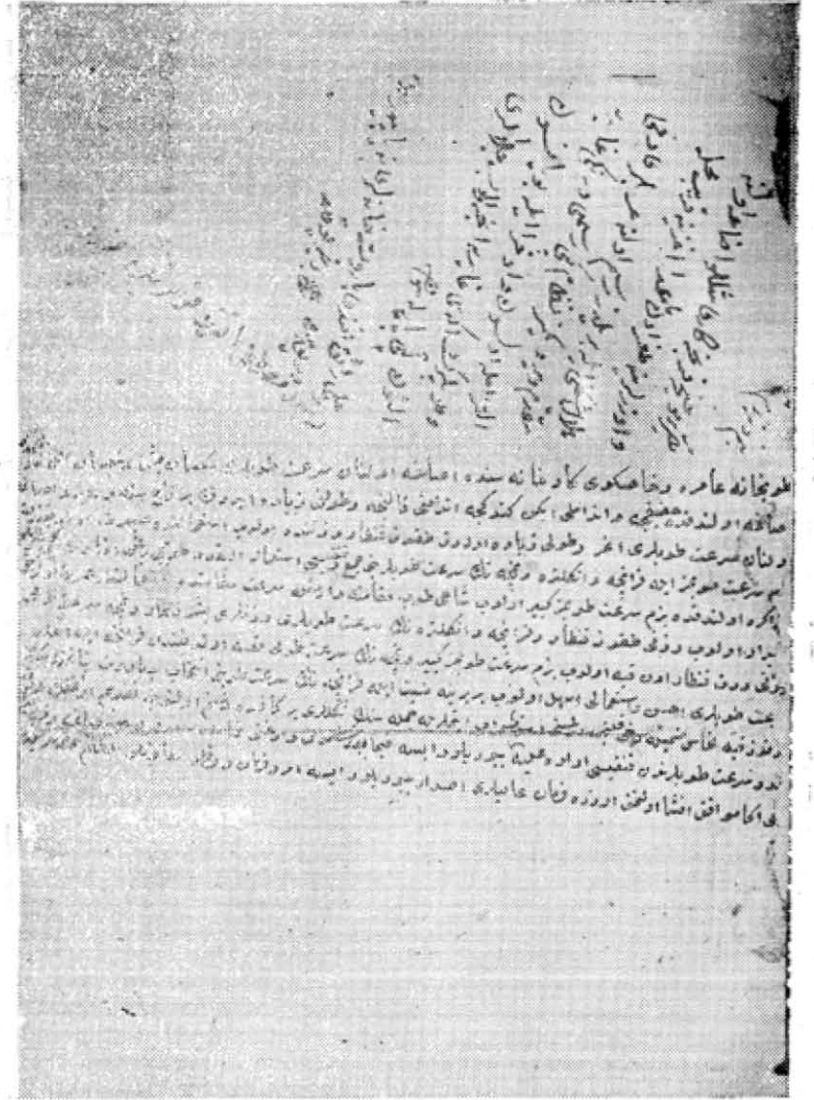
Benim Vezirim

Takrir mucibince Fransakâri misillü isrâğa oluna ve üzerlerine tuğradan ma'da ağzına karib mahalle hilâl şekli ile bir yıldız resm oluna Arabaları dahi mukaddem verdiğimiz nizam gibi resimli ve rengi gayet iltizamla olsun ve ohra (omra) ile boyansun ve topların eğesi gayetle ince olup cilâları altun gibi parlusun.

Ali Râik Efendi baruthaneleri ne yapıyor nizam veriyormu hiç bir haber yoktur.

Bu gün İstanbul'da, Topkapı Sarayı Müzesine giderken «Birinci Avlu» da, vesikadaki târife uygun bir top vardır. Hatt-ı hümâyundaki gibi iyi eğelenmiş ise de, zamanın tesiriyle cilâsı hâlen metinde yazıldığı vechile altın gibi parlamamaktadır. Kuyruk tarafında III. Selim'in çiçeklerle süslü güzel bir tuğrası, ağız kısmına yakın tarafında iyi işlenmiş hilâl ve sekiz köşeli yıldız görülmektedir. Dökümü, süslü tuğrası ile bu top, hatt-ı humayunda ifade olunan topa intibak etmektedir.

Garblılışma ceryanlarının bilhassa başlangıçta münferit, kifa-yetsiz, III. Selim ve ondan sonraları nisbeten daha hızlı, bâzı zaman da durgun, hatta yanlış istikametlerde devam ettiğini, Arşivimizde bulunan yukarıdaki nevi'den vesikalar sayesinde tâkib etmek mümkündür.

III. Selim'in hatt-ı hümâyunu

III. Selim'in tuğrasını hâvi top